

вопорушників від 23 жовтня 2003 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/>.

14. Договір між Україною та Китайською Народною Республікою про екстрадицію 1998 року // Україна. Закони. Міжнародні договори України про правову допомогу : офіційне видання. – Ужгород : ІВА, 2000. – С. 365–371.

Надійшла до редакції 13.10.2017

УДК 343.98

Єфімов М.М.

кандидат юридичних наук
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПІДГОТОВЧІ ЗАХОДИ ДО ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ МОРАЛЬНОСТІ

Досліджено деякі аспекти розслідування злочинів проти моральності. Розглянуто організаційно-підготовчі особливості обшуку при розслідуванні досліджуваної категорії кримінальних правопорушень, а також сформульовано пропозиції щодо застосування найбільш доцільних його заходів.

Ключові слова: *обшук, мораль, слідча (розшукова) дія, розслідування, організація, тактичний прийом.*

Yefimov M.M. Organizational preparatory measures before conducting search during investigation crimes against morality. The scientific article deals with of some aspects of the investigation of the crimes against morality. We consider the organizational features of investigation of search in the investigation of the studied category of criminal offenses are examined too.

An important value for effective investigation of crimes against morality plays a search. In fact he allows educing material tracks of criminally-punishable act. Careful preparation to this inquisitional (of criminal investigation) action, correct and expedient use of corresponding tactical receptions during her realization, allows far to increase an evidential base and disrobe guilty. Methods of committing crime against morality, from data of our research, at 82 % cases are full structural; consist of preparation, direct of act and concealment. The last constituent is concealment, possibility of elimination or shelter of crime, things obtained by a criminal way instruments determines, objects from on tracks a crime and others like that. Taking into account it, realization of search at presence of for those grounds is not only a right but also duty of investigator.

Keywords: *crimes against morality, investigation, investigative (detective) action, search, organization, investigative situation.*

Постановка проблеми. Важливе значення для ефективного розслідування злочинів проти моральності має обшук. Адже він дозволяє виявити матеріальні сліди кримінально караного діяння. Ретельна підготовка до цієї слідчої (розшукової) дії, правильне та доцільне використання відповідних тактичних прийомів під час її проведення дозволяє набагато збільшити доказову базу та викрити винних. Способи вчинення злочинів проти моральності, за даними нашого дослідження, у 82 % випадків є повноструктурними, тобто складаються з підготовки, безпосереднього вчинення діяння та приховування. Остання складова – приховування, визначає можливість знищення або укривання знарядь злочину, речей, здобутих злочинним шляхом, предметів зі слідами злочину тощо. З огляду на це, проведення обшуку за наявності для того підстав є не тільки правом, але й обов'язком слідчого.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Дослідженням організаційно-підготовчих заходів до проведення обшуку займалися такі науковці: В. П. Бахін, Р. С. Белкін, В. К. Гавло, І. Ф. Герасимов, В. О. Коновалова, В. О. Образцов, І. Ф. Пантелеєв, М. В. Салтевський, М. О. Селіванов, Л. О. Сергеев, В. Г. Танасевич, К. О. Чаплинський, О. Г. Філіпов, В. Ю. Шепітько, М. П. Яблоков. У свою чергу, окремі питання його підготовки при розслідуванні деяких злочинів проти моральності висвітлено у роботах М. С. Дмитрієва, О. О. Дудорова, Д. Є. Кирюхи, С. Г. Кулика, В. О. Малярової, В. Ю. Мосяженко, К. Ю. Назаренко та інших. Але комплексного аналізу підготовчого етапу обшуку при розслідуванні злочинів проти моральності вченими не проводилося. Наше дослідження є комплексним підходом до визначення науково обґрунтованих криміналістичних рекомендацій з організаційно-підготовчих заходів до вказаної слідчої (розшукової) дії у розрізі розслідування конкретних кримінальних правопорушень.

Метою даної статті є дослідження організаційно-підготовчих заходів до проведення обшуку при розслідуванні злочинів проти моральності.

Виклад основного матеріалу. Обшук визначають як слідчу дію пошуково-розшукового характеру, яка полягає у цілеспрямованому примусовому обстеженні приміщень та ділянок місцевості, що знаходяться у віданні обшукуваного, членів його родини або організації, та у такому саме обстеженні конкретної особи з метою виявлення та вилучення знарядь злочину, зброї, предметів і цінностей, здобутих злочинним шляхом, а також документів та інших об'єктів, що мають значення для справи [17, с. 138].

А. Р. Ратінов докладніше визначає завдання обшуку, виділяючи серед них такі: відшукання і вилучення речових та письмових доказів; виявлення винного й матеріалів, що полегшують його розшук; виявлення майна, що забезпечує відшкодування збитків і можливу конфіскацію, а також відібрання предметів, вилучених з обігу [14, с. 17]. Як бачимо, загальною ознакою цієї слідчої (розшукової) дії є обстеження певного об'єкта з метою відшукати та

вилучити предмети, які можуть мати доказове значення у кримінальному провадженні.

Щодо його примусового характеру слід зазначити, що, як наголошують окремі науковці, елемент примусу в обшуку полягає у тому, що обстеження приміщень та інших об'єктів може здійснюватися без згоди обшукуваного [5, с. 227]. Тобто під час обшуку слідчий має право відчиняти зачинені приміщення і сховища, якщо власник відмовляється зробити це сам. Здійснення обшуку, як доречно зазначає Р. І. Благута, пов'язане із вторгненням до сфери особистих інтересів особи, а також із певним обмеженням конституційних прав громадян на недоторканність особи та житла і тому потребує суворого дотримання регламентованого законом порядку проведення цієї слідчої дії [9, с. 189].

Значення обшуків у розслідуванні злочинів проти моральності зумовлене тим, що нерідко їх результати містять початкові відомості, які доводять причетність осіб до аморальних дій і можуть бути основою висунення криміналістичних версій та планування розслідування злочинів. Крім того, усі виявлені під час обшуку матеріальні сліди злочину можна порівняти з інформацією, отриманою під час проведення інших слідчих (розшукових) дій: огляду місця події, допитів різних категорій осіб.

О.В. Дулов та П.Д. Нестеренко розрізняють кілька видів обшуку: особистий; обшук у приміщенні; обшук на місцевості. Зрозуміло, що кожен із вказаних видів обшуку матиме свою специфіку та особливості тактики проведення. Разом з тим, звичайно, є загальні правила для проведення будь-яких видів обшуку. До них зазначені автори відносять: несподіваність обшуку; планомірність та послідовність проведення обшуку; використання при обшуку засобів криміналістичної техніки. Слідчий та інші особи, що проводять обшук, в усіх випадках повинні бути ввічливими та коректними з обшукуваним [10, с. 142–143].

Тому важливе місце в тактиці обшуку займають організаційно-підготовчі заходи до його проведення. Адже ретельно налагоджена діяльність під час безпосереднього проведення залежить від докладної підготовки до нього. З огляду на це, доречною є позиція В. К. Лисиченка та Н. І. Клименко стосовно того, що кожен обшук є неповторним та індивідуальним, оскільки визначається конкретними обставинами справи, характером об'єктів пошуку, особливостями особи, яка обшукується, специфікою об'єкта, що підлягає обшуку, та іншими обставинами кримінальної справи. Разом з цим існує низка загальних рекомендацій, дотримання яких сприяє слідчому в отриманні оптимальних результатів обшуку [1, с. 312]. Тобто загалом підготовка до обшуку являє собою систему заходів організаційного характеру.

Стосовно підготовчих дій до досліджуваної слідчої (розшукової) дії І. М. Лузгін вказував на те, що слідчий повинен визначити:

- де він буде проводити обшук;
- що необхідно відшукати за допомогою обшуку;

- коли слід провести обшук, щоб досягти бажаного результату;
- склад учасників обшуку, їх обов'язки;
- визначити орієнтовно тактику обшуку, в тому числі вирішити питання про поняття, способи проникнення у приміщення, про використання технічних засобів для виявлення і фіксації схованок, про допомогу спеціалістів;
- в разі необхідності зосередити вилучені речі, якщо виникне необхідність у накладенні арешту на майно, як забезпечити його збереження [11, с. 285].

При проведенні обшуку працівники Національної поліції повинні бути впевнені в успіху здійснюваної слідчої (розшукової) дії, максимально зосереджені. З цього приводу З. Г. Самошина зазначала, що цьому сприяє ретельно продумана підготовка, яка включає два етапи: заходи, що проводяться слідчим з моменту прийняття рішення про проведення обшуку до прибуття на місце; заходи з моменту прибуття на об'єкт до початку пошукових робіт. Перший етап підготовчих заходів передбачає вивчення і аналіз матеріалів справи, збір інформації не тільки про розшукувані предмети і можливі місця їх приховування, а й про індивідуальні особливості обшукуваного, іноді і його родичів. Це дозволяє правильно вибрати час початку пошукових дій, вирішити питання про тактико-технічне забезпечення ефективності пошуку, чисельність і персональний склад слідчо-оперативної групи, розподілити обов'язки, спосіб зв'язку і взаємодії на місці слідчої дії і поза ним, передбачити заходи з охорони і способу проникнення групи на об'єкт і дії щодо запобігання можливої протидії з боку обшукуваних [10, с. 230].

Д. А. Бондаренко вважає, що підготовчий етап обшуку включає в себе таке:

- збір та аналіз необхідної інформації, що характеризує обшукувану особу;
- місце проведення обшуку: адреса, план приміщення, розмір та стан; розташування меблів (письмові, канцелярські столи, сейфи);
- особливості розшукуваних документів або предметів;
- розроблення тактичних планів: вибір часу проведення обшуку та способу проникнення до обшукуваного приміщення;
- визначення кола та підбір учасників обшуку, розподіл обов'язків та інструктаж;
- забезпечення охорони місця проведення обшуку та відшуканих документів і предметів, підготовка транспортних засобів;
- забезпечення групи науково-технічними засобами з урахуванням специфіки об'єкта обшуку, обшукуваних суб'єктів та інших обставин [2, с. 178].

Основними елементами підготовки до обшуку М. Б. Головка вважає такі:

- вивчення матеріалів кримінального провадження;
- збір орієнтуючої інформації;
- визначення кола учасників обшуку;
- підготовка науково-технічних засобів;
- планування обшуку [4, с. 29].

На нашу думку, найбільш повний перелік організаційно-підготовчих заходів до проведення обшуку надав К. О. Чаплинський, який на основі узагальнення поглядів вчених та сучасного стану слідчої діяльності дійшов висновків, що серед них повинні бути такі:

- вивчення матеріалів кримінальної справи;
- збирання орієнтуючої інформації про: особу злочинця, а також членів його сім'ї, родичів та знайомих; усі епізоди злочинної діяльності; місця (об'єкти) обшуків; знаряддя (засоби) злочину та предмети, що здобуті злочинним шляхом і підлягають відшуканню, та ін.;
- аналіз та оцінка зібраної інформації та слідчої ситуації, що склалася на певному етапі розслідування, до ухвалення рішення про проведення обшуку;
- прийняття (ухвалення) рішення про проведення обшуку;
- планування та визначення часу проведення обшуку;
- створення оптимальних умов для проведення даної слідчої дії;
- визначення та підготовка необхідних науково-технічних і транспортних засобів;
- вирішення питання про застосування службово-розшукового собаки;
- добір необхідних учасників для проведення обшуку;
- визначення способу фіксації ходу та результатів обшуку;
- розробка заходів, що передбачають дії учасників обшуку у випадках виникнення непередбачуваних ситуацій або ускладнень;
- забезпечення безпеки учасників слідчої дії;
- складання плану проведення обшуку;
- проведення інструктивної наради (інструктаж) серед усіх учасників слідчої дії [15, с. 339].

Охарактеризуємо окремі організаційно-підготовчі заходи, що мають особливості, по досліджуваній категорії кримінальних проваджень. Стосовно місця проведення, необхідно зазначити, що при розслідуванні злочинів проти моральності в 86 % випадків виникає необхідність у проведенні обшуку за місцем проживання підозрюваного. Зазначена слідча (розшукова) дія проводиться відразу після затримання особи, що дозволяє виявити і вилучити знаряддя злочину, речі і цінності, здобуті злочинним шляхом, та інші предмети й документи, які мають значення для справи.

Тому, як доречно вказують Н. А. Селіванов та В. І. Теремілов, обшук повинен проводитися негайно, як тільки в цьому виникне необхідність і є для цього підстави, зволікання з обшуком може призвести до безповоротної втрати цінних доказів, які можуть бути знищені або приховані зацікавленими особами [13, с. 230–231].

В цьому розрізі одразу слід вказати на те, що на підготовчому етапі до проведення обшуку при розслідуванні злочинів проти моральності важливим є збір інформації про особу, в якій буде проводитися обшук, та про місце, де він буде відбуватися. В. О. Коновалова наголошує, що інформація про особу обшукуваного та характер приміщення, в якому проводиться обшук, передбачає взаємозв'язок між рисами особи злочинця, його інтелектом, соціальним

становищем, спрямованістю та тими об'єктами, які можуть бути обрані як можливі місця приховування [7, с. 83].

Ф. В. Глазирін з цього приводу зазначає, що збір орієнтуючої інформації припускає одержання відомостей про особистість обшукуваного та інших осіб, які мешкають чи працюють на об'єкті, що обшукується. Дані про особу обшукуваного включають такі групи ознак:

– соціально-демографічні: соціальний стан, освіта, професія, фах, рід занять, виробничий стаж, взаємовідносини в колективі, родинний стан, дані про членів сім'ї, взаємовідносини в сім'ї, матеріальне становище, житлові умови, найближче оточення, зв'язки, наявність зброї та ін.;

– соціально-біологічні: стать, вік, стан здоров'я (наприклад, фізичні вади, алкоголізм тощо);

– етико-психологічні: моральні (погляди, переконання, прагнення, життєві очікування та ін.); інтелектуальні (обсяг знань, рівень, розумового розвитку тощо);

– емоційні (сила, врівноваженість і рухливість нервових процесів, темперамент, стан емоційної збуджуваності, сила і темп реакцій на різноманітні подразники та ін.); вольові (цілеспрямованість, самовладання, рішучість та ін.);

– девіантні (вживання алкоголю, наркотиків, схильність до суїциду, наявність судимостей тощо). Такі відомості дають змогу використовувати особливості обшукуваного з тактичною метою [3, с. 41–46].

Достатність підстав для провадження обшуку, на думку В.А. Кузьміна, визначається внутрішнім переконанням слідчого і судді, яке формується на підставі закону, життєвого і професійного досвіду [12, с. 44]. Таким чином, рішення про проведення обшуку в усіх випадках має ґрунтуватися на матеріалах кримінального провадження та оцінці їх слідчим в усій сукупності. Тому важливе місце на підготовчому етапі допиту при розслідуванні злочинів проти моральності є аналіз та оцінка зібраної інформації та слідчої ситуації, що склалася до ухвалення рішення про проведення обшуків.

Оцінка інформації та слідчої ситуації, як зазначає К. О. Чаплинський, має суттєве значення для правильної організації та планування обшуків. Аналіз слідчої практики свідчить, що відомості орієнтуючого характеру озброюють слідчих знаннями, які дозволяють припустити де знаходяться розшукувані предмети, обрати способи пошуку, підготувати необхідне спорядження, визначити необхідний склад учасників обшуку (пошукової групи), розподілити обов'язки між ними, правильно обрати тактичні прийоми проведення та розробити план операції, що дає можливість провести обшуки із мінімальною затратою засобів, часу, сил та енергії [16, с. 142].

Під час проваджень по фактах вчинення злочинів проти моральності в ході обшуку підлягають відшуканню об'єкти, які:

– доводять факт учинення правопорушення;

– свідчать про постійний характер антисуспільної поведінки підозрюваного;

– свідчать про те, що особи, які вчинили правопорушення, причетні й до

інших суспільно небезпечних діянь;

– розкривають характер взаємовідносин підозрюваного з потерпілим або свідком.

Крім того, обов'язковим елементом підготовки до обшуку є підбір науково-технічних засобів. У пошуковій діяльності слідчому істотну допомогу надає спеціальний комплект науково-технічних засобів (слідча валіза). При підготовці до обшуку в ряді випадків необхідно передбачити освітлювальні прилади, інструменти для розкопок і розкриття сховищ, металошукачі, трупошукачі, ультрафіолетові освітлювачі, переносні рентгенівські апарати, багри тощо [8, с. 107–108].

У зв'язку з цим не можна також забувати й про можливість залучення спеціалістів при проведенні обшуку під час розслідування злочинів проти моральності. Адже за рахунок спеціалістів відповідної спеціалізації та використання сучасних засобів фіксації слідчої (розшукової) дії (наприклад, відеозапису) можливе досягнення ефективнішого її проведення. Також дані особи можуть надавати слідчому консультації щодо більш ефективного проведення обшуку, крім того, визначати та застосовувати відповідні технічні засоби для більш повного його проведення. А вже застосування техніко-криміналістичних засобів буде, у свою чергу, одним із ймовірних тактичних прийомів, що може використовувати слідчий при проведенні обшуку. Тому необхідно зазначити, що сьогодні з метою ефективного проведення обшуку слідчим необхідно залучати спеціалістів.

Висновок. Констатуючи вищенаведене, зазначимо, що обов'язковою слідчою (розшуковою) дією при розслідуванні злочинів проти моральності є обшук. Під час його проведення з'ясовується велика кількість обставин, що дають змогу будувати слідчі версії, орієнтувати під час проведення інших процесуальних дій. Для його ефективного проведення необхідно провести ряд організаційно-підготовчих заходів. Зокрема, слідчий повинен визначити: де буде проходити обшук; що необхідно відшукати; коли слід провести обшук, щоб досягти бажаного результату; склад учасників обшуку, їх обов'язки; визначити орієнтовно тактику обшуку, в тому числі вирішити питання про понятих, способи проникнення у приміщення, про використання технічних засобів для виявлення і фіксації схованок, про допомогу спеціалістів; у разі необхідності зосередити вилучені речі, якщо виникне необхідність в накладенні арешту на майно, як забезпечити його збереження.

Бібліографічні посилання

1. Біленчук П. Д. Криміналістика : підруч. / П. Д. Біленчук, В. К. Лисиченко, Н. І. Клименко та ін. ; за ред. П. Д. Біленчука. –2-ге вид., випр. і доп. – К. : Атіка, 2001. – 544 с. : іл.

2. Бондаренко Д. А. Розслідування зловживань владою або службовим становищем та перевищень влади або службових повноважень (криміналістична характеристика та початковий етап розслідування) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Д.А. Бондаренко. – Запоріжжя, 2008. – 237 с.

3. Глазырин Ф. В. Психология отдельных следственных действий / Ф.В. Глазырин. –

Волгоград, 1983. – 136 с.

4. Головкин М. Б. Обшук (юридико-психологічні аспекти організації та проведення) : навчально-метод. посібник / М. Б. Головкин, І. П. Осипенко. – Чернігів : Чернігівський нац. технол. ун-т, 2015. – 126 с.

5. Гурев М. С. Убийства на «разборках» : методика расследования / М. С. Гурев. – СПб. : Питер, 2001. – 288 с.

6. Дулов А. В. Тактика следственных действий / А. В. Дулов, П. Д. Нестеренко. – Мн. : Вышэйш. школа, 1971. – 272 с.

7. Коновалова В. Е. Обыск [расследование хищений государственного или общественного имущества (проблемы тактики и методики)] / В.Е. Коновалова. – Х. : Вища шк., 1987. – 231 с.

8. Криміналістика (криміналістична техніка) / П. Д. Біленчук, А. П. Гель, М. В. Салтєвський, Г. С. Семаков. – К., 2001. – 215 с.

9. Криміналістика : навч. посіб. / Р. І. Благута, Р. І. Сибірна, В. М. Бараняк та ін. ; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. – К. : Атіка, 2012. – 496 с.

10. Криминалистика : учебник / отв. ред. Н. П. Яблоков. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 2001. – 718 с.

11. Криминалистика : учебник / под ред. Р. С. Белкина и Б. А. Викторова. – М. : Юрид. лит., 1976. – 558 с.

12. Кузьмин В. А. Досмотр и обыск : основания и порядок проведения, права граждан, порядок обжалования / В.А. Кузьмин // Сам себе адвокат. – Вып. № 32. – М. : Юрайт-Издат, 2007. – 44 с.

13. Первоначальные следственные действия / Н. А. Селиванов, В. И. Терембилов. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Юрид. лит., 1969. – 296 с.

14. Ратинов А. Р. Обыск и выемка / А.Р. Ратинов. – М. : Госюриздат, 1961. – 220 с.

15. Чаплинский К. О. Організація і тактичні прийоми проведення одночасних обшуків / К.О. Чаплинський // Науковий вісник Юрид. академії Мін. внутр. справ : зб. наук. праць. – 2004. – № 3 (17). – С. 338–344.

16. Чаплинский К. О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монографія / К.О. Чаплинський. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2010. – 560 с.

17. Яблоков Н. П. Криминалистика в вопросах и ответах : учеб. пособие / Н.П. Яблоков. – М. : Юристъ, 2000. – 224 с.

Надійшла до редакції 22.10.2017